

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของเด็กป่วยโรคเรื้อรังและพี่น้อง ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยดังนี้

1. พัฒนาการของเด็กวัยเรียน
2. โรคเรื้อรัง
3. แนวคิดเกี่ยวกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง
4. ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของเด็กวัยเรียนที่เจ็บป่วยและพี่น้อง

พัฒนาการของเด็กวัยเรียน

เด็กวัยเรียน (School-age Children) เริ่มตั้งแต่เด็กเข้าเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และสิ้นสุดเมื่อเข้าวัยรุ่น โดยทั่วไปถือว่าวัยนี้อยู่ในช่วงอายุ 6 หรือ 7 ถึง 11 ปี วัยเรียนเป็นวัยคั่นระหว่างวัยเด็กเล็กกับวัยรุ่น เป็นช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงมากมายและรวดเร็วทั้งทางสติปัญญา จิตใจ สังคม (อุมาพร ตรังคสมบัติ, 2544)

มาสโลว์ (Maslow, 1988) ได้กำหนดให้วัยเรียน คือ ช่วงอายุ 6-12 ปีและแบ่งเด็กวัยเรียนเป็น 3 ช่วงอายุ คือ ช่วงอายุ 6-8 ปี ช่วงอายุ 8-10 ปีและช่วงอายุ 10-12 ปี

อีริกสัน (Erikson, 1978) เป็นผู้ที่สนใจศึกษาพัฒนาการทางบุคลิกภาพ ได้กำหนดให้วัยเรียนมีอายุ 6-12 ปี และเรียกพัฒนาการในขั้นนี้ว่า เป็นวัยแห่งประสบความสำเร็จหรือความรู้สึกดี้อยู่ เนื่องจากเด็กวัยนี้มีประสบการณ์ใหม่ ๆ มากขึ้น เช่น ประสบการณ์ในโรงเรียน ซึ่งได้จากการฝึกทักษะต่าง ๆ หรือการปรับตัวทางสังคม เด็กวัยเรียนนี้ต้องการที่จะประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนกระทำเพื่อจะให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง ถ้าตนเองประสบความสำเร็จล้มเหลวบ่อย ๆ ก็จะทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองด้อยกว่าคนอื่น

ในการศึกษาครั้งนี้กำหนดให้เด็กวัยเรียน คือ เด็กที่มีอายุระหว่าง 6-12 ปี ซึ่งมีพัฒนาการทางร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ จิตสังคมและอัตมโนทัศน์ ดังต่อไปนี้

1. พัฒนาการทางด้านร่างกาย

การเจริญเติบโตของเด็กวัยนี้ มีพัฒนาการทางร่างกายช้า ๆ แต่สม่ำเสมอส่วนใหญ่เป็นการเปลี่ยนแปลงของสัดส่วน ในเด็กชายอัตราการเจริญเติบโตจะช้าลงเล็กน้อย ร่างกายของเด็กจะอัตราการเจริญเติบโตของเด็กวัยนี้จะลดลงกว่าวัยเด็กเล็ก ทั้งส่วนสูงและน้ำหนัก แต่ยังเป็นไปอย่างสม่ำเสมอคงที่ ร่างกายจะขยายออกทางส่วนสูงมากกว่าส่วนกว้าง ส่วนสูงจะเพิ่มขึ้นเฉลี่ยปีละ

6 เซนติเมตร (สุชา จันทร์อม, 2542) รูปร่างลักษณะและสัดส่วนของใบหน้าเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ลักษณะของผู้ใหญ่มากขึ้น มีฟันแท้ขึ้นแท้ฟันน้ำนม ส่วนอวัยวะภายในและระบบไหลเวียนของโลหิตเจริญเติบโตเต็มที่ แต่หัวใจยังคงเจริญช้ากว่าอวัยวะอื่น ๆ ทำให้เด็กเหนื่อยง่ายเมื่อออกกำลังกาย การเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกายมีการประสานงานกันดี มีความคล่องแคล่วว่องไวการใช้มือและเท้า (สุวดี ศรีเลณวัติ, 2534) ตัวแบน แขนขายาวออก และเด็กวัยเรียนตอนปลายจะมีการเปลี่ยนแปลงของโครงกระดูก และสัดส่วนของร่างกายเพื่อเตรียมตัวเข้าสู่วัยรุ่น (สุชา จันทร์อม, 2542) และในเด็กหญิงทรวงอกจะเจริญเติบโตและเปลี่ยนแปลงไป เริ่มมีประจำเดือนระหว่างอายุ 11-12 ปี ส่วนเด็กชายไหล่กว้างขึ้นภาวะทางเพศเริ่มเจริญเต็มที่ (ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2540) ในเด็กป่วยโรคเรื้อรังก็เป็นสาเหตุทำให้การเจริญเติบโตผิดปกติ เช่น ในผู้ป่วยเด็กโรคธาลัสซีเมีย มีการเปลี่ยนแปลงของกระดูกจากโพรงกระดูกขยายตัว จะพบกระดูกแขนขาเปราะหักง่าย ดับน้ำมโเนื่องจากต้องสร้างเม็ดเลือดแดงเพิ่มขึ้น (วรวรรณ คั่นไพจิตร, 2541) ผู้ป่วยจะตัวเล็กแกร็น การเจริญเติบโตและพัฒนาการล่าช้า ทั้งในเด็กชายจะมีองศาตและลูกอัณฑะเล็กกว่าปกติในเด็กวัยเดียวกัน ส่วนในเด็กหญิงจะมีประจำเดือนและการเจริญเติบโตของเต้านมช้า เพราะเนื้อเยื่อได้รับออกซิเจนน้อย (พรทิพย์ ศรีบุรณ์พิพัฒนา, 2544) เด็กวัยนี้จะกังวลกับเรื่องรูปร่างของตนเอง อยากให้ร่างกายแข็งแรงสวยงาม (สุชา จันทร์อม, 2542)

2. พัฒนาการทางด้านสติปัญญา

เด็กวัยเรียนเป็นวัยที่อยู่ในช่วงอายุ 6-12 ปี ตามทฤษฎีความคิดความเข้าใจของเพียเจต์ เด็กวัยนี้มีระดับพัฒนาการเป็นรูปธรรม (Concrete Operation) คิดในสิ่งที่เกิดขึ้นจริงจะเริ่มมองความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นว่าสิ่งใดเกิดก่อนเกิดหลัง เป็นเหตุผลกันอย่างไร จะเริ่มมองว่าตนเองเป็นบุคคลหนึ่งในสังคม มีความคิดเป็นเหตุผลมากขึ้น (Maier, 1978) เข้าใจกฎระเบียบและคำสั่งได้ดี (ทิพย์ภา เชษฐเชาวลิต, 2543) เด็กวัยเรียนอายุ 6-9 ปี มีพัฒนาการทางด้านสติปัญญา โดยมีการพัฒนาการด้านภาษาเจริญขึ้นรวดเร็ว ใช้ภาษาแสดงความคิด เด็กเริ่มมีประสบการณ์ใหม่ ๆ มากขึ้นจากภาพยนตร์ ทีวี วิทยุ และภาพการ์ตูน เป็นต้น ความสนใจของเด็กวัยนี้จะเปลี่ยนแปลงไปตามวัยเช่นเดียวกับความสามารถด้านอื่น ๆ (สุชา จันทร์อม, 2542) เด็กวัยเรียนมีพัฒนาการด้านสติปัญญาเพิ่มขึ้นและซับซ้อนขึ้นตามลำดับ ทั้งนี้เนื่องจากกระบวนการรู้คิด และสังคมของเด็กพัฒนาสูงขึ้นและกว้างขึ้น เป็นวัยที่ใช้ความคิดแก้ปัญหาด้วยเหตุผลและสิ่งที่เป็นรูปธรรม เด็กวัยนี้จะเปลี่ยนแปลงความคิดที่เฉพาะเจาะจงเป็นความคิดที่กว้างขึ้น สามารถเข้าใจสิ่งที่ตนเองได้ขียนมองเห็น ได้สัมผัส ได้อ่านหรือได้นำมารวบรวมอย่างมีแบบแผน มีความหมาย จดจำ นึกคิดตัดสินใจและวางแผนได้มีเหตุผลและนำความคิดนั้นออกมาแก้ปัญหาได้ เด็กวัยนี้สามารถควบคุมตนเองให้อยู่ในระเบียบมากขึ้น รวมทั้งเริ่มเข้าใจแนวคิดต่าง ๆ เช่น การเกิด การตาย และความ

แตกต่างระหว่างเพศหญิง เพศชาย เป็นต้น ทางด้านภาษา การพูด การอ่าน เด็กวัยนี้จะมีพัฒนาการ การอ่านอย่างรวดเร็ว สามารถใช้คำต่าง ๆ มาแสดงแทนกิริยา อาการหรือท่าทางที่แสดงในวัยเด็ก เล็ก เด็กวัยเรียนได้เรียนรู้ที่จะใช้ภาษาในการสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพและเพื่อเรียนรู้ ทักษะ และการอ่านเพิ่มขึ้น (พรทิพย์ สิริบุรณพิพัฒนา, 2544) เด็กที่เจ็บป่วยโรคเรื้อรัง เมื่อเข้าสู่วัยเรียน จะมีพัฒนาการด้านสติปัญญาเหมือนเด็กที่สุขภาพดี มีความคิดอย่างมีเหตุผล รับรู้เกี่ยวกับความ เจ็บป่วยและสาเหตุของความเจ็บป่วย (สุธิศา ช้างลำ, 2544)

3. พัฒนาการทางด้านอารมณ์จิตสังคม

พัฒนาการด้านจิตสังคมของเด็กวัยเรียนอายุ 7-12 ปี จัดอยู่ในขั้นขั้นหมั่นเพียรหรือ ความรู้สึกด้อย (Industry & Inferiority) ของทฤษฎีจิตสังคมของอีริกสัน (Erikson, 1978) เด็กจะ พัฒนาเรื่องขั้นหมั่นเพียร หรือความรู้สึกด้อย ซึ่งเด็กจะเป็นที่คาดหวังของพ่อแม่ ครู และเพื่อน หากได้รับการยอมรับที่เหมาะสม เด็กจะประสบความสำเร็จในด้านการเรียนและชอบการแข่งขัน เด็กวัยนี้มีความต้องการเพิ่มขึ้น ต้องการแสดงตนให้เป็นที่ชื่นชมของครู ชอบ โอ้อวด ชอบ เปรียบเทียบความสูง (สุชา จันทร์เอม, 2542) เด็กวัยเรียนจะใช้ชีวิตอยู่ในโรงเรียนเป็นส่วนใหญ่และ เป็นสิ่งแวดล้อมใหม่ที่ต้องการเรียนรู้ และในช่วงอายุ 6-7 ปี เด็กจะมีการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ อย่างรวดเร็วและถือว่าตนเองเป็นศูนย์กลาง (Self Centered) ไม่รู้จักยังคิด เด็กจึงแสดงความเอาแต่ ใจตนเอง ต้องเป็นผู้ชนะ ต้องการอะไรก่อนคนอื่น เมื่อเกิดความรู้สึกเครียด อาจแสดงออกโดยการ กัดเล็บหรือแหว่งเท้า

อีริกสัน (Erikson, 1963) กล่าวว่า สิ่งสำคัญในวัยวัยเรียนคือ การมีอุตสาหกรรมและความ รับผิดชอบ ซึ่งจะนำไปสู่ความรู้สึกว่าตนเองก็ทำอะไรได้สำเร็จเหมือนผู้อื่น ถ้าเด็กทำได้สำเร็จ เหมือนผู้อื่น ถ้าเด็กทำได้สำเร็จตามที่ตนเองหรือผู้อื่นคาดหวัง เด็กจะเกิดความภาคภูมิใจ เด็กวัยนี้ยัง ต้องการความรัก ความอบอุ่น มั่นคงปลอดภัย ความเอาใจใส่ของบิดามารดาหรือผู้เลี้ยงดู รวมทั้งครู และเพื่อน ทั้งนี้เนื่องจากเด็กต้องปรับตัวต่อสถานการณ์ใหม่ ๆ เช่น การเริ่มเข้าโรงเรียน

1. พัฒนาการด้านอัตมโนทัศน์

อัตมโนทัศน์ หมายถึง ความรู้สึกเกี่ยวกับรูปร่าง หน้าตา บุคลิกภาพ ความหวัง การยอมรับ และการรับรู้คุณค่าของตนเองอัตมโนทัศน์มีพัฒนาการอย่างช้า ๆ เริ่มเมื่อทารกสามารถสังเกตและ แยกตนเองออกจากสิ่งแวดล้อมจะมีพัฒนาการเร็วขึ้น เมื่อเด็กสามารถเข้าใจภาษา การเรียกชื่อเด็ก จะช่วยให้เด็กสามารถรับรู้ต่อตนเองว่าเป็นบุคคลหนึ่งซึ่งเป็นอิสระ ไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อม พัฒนาการของอัตมโนทัศน์จะมีอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยสิ่งต่าง ๆ ดังนี้ (Stagner, 1965) คือ

1. ค่านิยม นั่นคือถ้าบุคคลมีความรู้สึกทางบวกต่อประสบการณ์ที่พบก็เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาที่ดีของอัตมโนทัศน์ แต่ถ้ามีความรู้สึกในทางลบก็จะทำให้เกิดความตึงเครียดและมีปัญหาในพัฒนาอัตมโนทัศน์

2. ความสามารถในการรับรู้เรื่องต่าง ๆ คือ บุคคลจะเลือกรับรู้ในประสบการณ์ที่ตนชอบตามค่านิยมและสังคม

3. ความสำเร็จในตนเอง หรือการยอมรับในคุณค่าของตนเองบุคคลที่มีความสำคัญมากต่อการพัฒนาอัตมโนทัศน์ คือ บิดา มารดา ไม่มีประสบการณ์ใดที่จะมีความสำคัญต่อการพัฒนาอัตมโนทัศน์ในเด็กเท่ากับประสบการณ์ในวัยเด็กตอนต้นจากครอบครัวของเด็กเอง ครอบครัวจะเป็นผู้ทำให้เด็กรู้จักตนเองได้เร็วที่สุดและตลอดไป นั่นคือมีการค้นพบว่าอัตมโนทัศน์ของเด็กในครั้งแรกจะเป็นพื้นฐานและเป็นแนวทางในการแสดงพฤติกรรมของเด็กไปชั่วชีวิต

เคลลี (Kelly, 1985) กล่าวว่าในกรณีในการวินิจฉัยทางการแพทย์ส่วนใหญ่จะมองอัตมโนทัศน์ใน 4 ด้าน คือ ด้านเอกลักษณ์ส่วนตัว (Personal Identity) เป็นการมองชีวิตตนเองทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต ด้านความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง (Self Esteem) เป็นการตัดสินใจเกี่ยวกับคุณค่าของตนเองจากความสำเร็จหรือความล้มเหลวในเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยวิเคราะห์จากความจริงกับสิ่งที่ตนเองคาดหวัง ด้านบทบาทตามชื่อเสียงของตน (Role Identity) เป็นการรับรู้บทบาททุกอย่างที่แต่ละคนมี และด้านภาพลักษณ์ (Body Image) เป็นการรับรู้เกี่ยวกับรูปร่างลักษณะของตน

การที่เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทำให้เด็กสามารถรับรู้ความคิด และสร้างแนวคิดในการเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้กว้างขวางขึ้นเมื่อเข้าสู่วัยเรียน โรงเรียนจึงเป็นแหล่งที่สองรองจากครอบครัวที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาอัตมโนทัศน์ เด็กวัยเรียนมีความพอใจในผลงานของตนเองสูง มีความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า (Self Esteem) (สุวดี ศรีเลณวัติ, 2534)

ดังที่กล่าวมาพื้นฐานของการเห็นคุณค่าในตนเองนั้นมีการพัฒนามาจากความรักและการยอมรับในตัวเด็กของพ่อแม่ สิ่งเหล่านี้มีรากฐานหลักในการสร้างเสริมความรู้สึกมั่นคงของการรักตนเองและคาดหวังให้ผู้อื่นรักตนเอง ต่อมาความรู้สึกที่ดีต่อตนเองของเด็ก จะขยายความรักความเอาใจใส่ของพ่อแม่ไปสู่บุคคลอื่นในครอบครัวและขยายออกมาสู่เพื่อน การเห็นคุณค่าในตนเองในช่วงต่าง ๆ จะขึ้นอยู่กับที่ได้รับผลสำเร็จตามเป้าหมาย เด็กจะมีความต้องการในการเห็นคุณค่าของตนเองได้ โดยการที่เด็กเรียนรู้ตนเอง ซึ่งวัดได้จากสิ่งที่เพื่อนคิดเกี่ยวกับตัวเรา เด็กจะเริ่มพัฒนาสติปัญญา ทักษะทางสังคมและความมั่นใจในตนเองให้สูงขึ้น ถ้าจุดดีเหล่านี้หากได้รับการเสริมแรงจากกลุ่มเพื่อนและบุคคลอื่น ๆ การพัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเองของเด็กก็จะพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ นอกจากนี้ การดูแลเอาใจใส่ และการให้การยอมรับเด็ก ตั้งแต่เข่าวัย ซึ่งมี

ความสำคัญและส่งผลต่อความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของเด็กเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะการเห็นคุณค่าในตนเองของเด็กนั้นมีผลมาจากความรักที่ได้รับจากลักษณะท่าทีของผู้ให้การอบรมเลี้ยงดูมากกว่าสถานภาพทางสังคม และปริมาณวัตถุที่เขาได้รับ (Atwater, 1992)

วันเพ็ญ บุญประกอบ (2545) กล่าวว่า ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองหรือความรู้สึกนับถือในค่าของบุคคลของตนเอง เป็นพื้นฐานสำคัญของพัฒนาการทางจิตใจที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคลซึ่งได้รับความสนใจมากในระยะไม่นานมานี้ การพัฒนาความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองเกี่ยวข้องกับการยอมรับจากบุคคลอื่น ความสามารถของตนเอง และการให้คุณค่ากับตนเองโดยการเปรียบเทียบกับมาตรฐานของตนเองและสังคม โดยมีขั้นตอนการพัฒนาเป็นระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 (วัยทารก) ความไว้วางใจและความไม่ไว้วางใจในผู้อื่น (Trust-mistrust) การพัฒนาความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองในระยะนี้อาศัยความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดอบอุ่นกับพ่อแม่ที่ทำให้เด็กรู้สึกมีความสุขทั้งด้านร่างกายและจิตใจ เด็กจะรู้สึกว่าตนเองมีความสำคัญและได้รับการยอมรับอันเป็นพื้นฐานความรู้สึกมีคุณค่าของตนเองในอนาคต

ระยะที่ 2 (วัยเตาะแตะ) ความคิดริเริ่มและความรู้สึกผิด (Autonomy Shame-doubt) การพัฒนาความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองในระยะนี้อาศัยความรักและการยอมรับจากพ่อแม่รวมทั้งการฝึกวินัยให้เด็กสามารถควบคุมตนเอง ได้อย่างเหมาะสม เด็กที่สามารถควบคุมตนเองได้จะรู้สึกพอใจตนเองดีกว่าเด็กที่ควบคุมอารมณ์ไม่ได้และรู้สึกมีคุณค่าในตัวเองมากกว่า นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับความสามารถในการพัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ ที่พ่อแม่ต้องสนับสนุนอย่างเหมาะสมด้วย

ระยะที่ 3 (วัยก่อนวัยเรียน) การยอมรับและการชมเชยความสามารถของเด็ก การสนับสนุนให้เด็กได้พัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ รวมทั้งความสามารถด้านต่าง ๆ ของเด็กเอง มีอิทธิพลต่อการพัฒนาความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของเด็กวัยนี้มาก นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับทักษะทางสังคม และการซึมซับแบบอย่างจากพ่อแม่ที่เด็กยอมรับและรู้สึกว่าเป็นภาพลักษณ์ของตนเองด้วย

ระยะที่ 4 (วัยเรียน) ระยะการฝึกทักษะทางสังคมและการเกิดปมด้อย (Industryinferiority) เริ่มตั้งแต่ 6 ขวบ ถึง 12 ขวบ เป็นระยะที่เด็กเริ่มก้าวออกสู่สังคมนอกบ้าน เริ่มมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ นอกเหนือจากบุคคลในครอบครัว ได้แก่ ครู เพื่อนใน โรงเรียน เด็กเริ่มเรียนรู้วินัยทางสังคม เรียนรู้ที่จะอยู่กับคนอื่นและต้องปรับตัวกับการอยู่ร่วมกันกับบุคคลอื่น ๆ ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองที่เคยยึดไว้กับการยอมรับจากบิดามารดาเพียงอย่างเดียวจึงเริ่มเปลี่ยนไปเด็กจึงมุ่งหวังที่การประสบความสำเร็จในด้านการเรียน การได้รับชัยชนะจากการแข่งขันที่โรงเรียนและสัมพันธภาพที่ดีระหว่างกลุ่มเพื่อน นอกจากนี้การที่ครูเปิดโอกาสให้เด็กเลือกทำกิจกรรมอย่างอิสระโดยไม่ขัดต่อกฎระเบียบที่วางไว้ ให้ความสนใจเอาใจใส่ ช่วยเหลือ ชื่นชมในการแก้ไขปัญหาดัง ๆ ของเด็ก

จะเป็นการเสริมสร้างความมั่นใจในตนเองและความสามารถในการพึ่งพาตนเองซึ่งเป็นการพัฒนาความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองต่อไป

ระยะที่ 5 (วัยรุ่น) (Identity-identity Confusion) เริ่มตั้งแต่ 12-20 ปี ซึ่งเป็นระยะพัฒนาการของวัยรุ่นและเป็นวัยที่ให้ความสำคัญต่อความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของบุคคลสูงกว่าวัยอื่น ๆ เป็นระยะที่เด็กเสริมสร้างเอกลักษณ์ในเรื่องเพศชายหญิง ปรับตัวให้เหมาะสมกับบทบาทเพศชายและหญิงที่สังคมคาดหวังการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย จิตใจ สังคมและอารมณ์ และจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ความคิดหรือมโนภาพที่บุคคลมีต่อตนเองเกิดการเปลี่ยนแปลง วัยรุ่นจึงประสบความยุ่งยากในการแสวงหาเอกลักษณ์ของตนเองเพื่อให้เกิดการยอมรับจากบุคคลอื่น รวมทั้งการยอมรับตนเองด้วย ในวัยนี้กลุ่มเพื่อนมีอิทธิพลต่อความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของวัยรุ่นเป็นอย่างมาก การได้รับการยอมรับและเป็นที่นิยมชมชอบจากกลุ่มเพื่อนก็จะมีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูง ในทางตรงกันข้าม หากบุคคลอยู่ในสังคมหรือกลุ่มเพื่อนที่ชอบตำหนิหรือเยาะเย้ยอยู่เสมอไม่ได้รับการยอมรับจากกลุ่ม ก็จะเป็นการยากที่บุคคลจะมองตนเองในทางบวก ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองก็จะต่ำลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเด็กป่วยโรคเรื้อรัง

โรคเรื้อรัง

ความหมายของการเจ็บป่วยเรื้อรัง (Brook, 1992 อ้างถึงใน มณีรัตน์ สมปอง, 2547) ได้มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “ความเจ็บป่วยเรื้อรังในเด็ก” ได้มีหลายท่านด้วยกันดังนี้

คณะกรรมการเกี่ยวกับการเจ็บป่วยเรื้อรัง Dimond & Jones (1983 อ้างถึงใน โรส ภักดีโต, 2540) ให้ความหมายของการเจ็บป่วยเรื้อรังว่าเป็นภาวะที่ร่างกายมีความบกพร่อง หรือผิดปกติ ซึ่งต้องมีข้อบ่งชี้ข้อใดข้อหนึ่งต่อไปนี้

1. มีความผิดปกติของร่างกายอย่างถาวร
2. มีความบกพร่องของร่างกายที่เกิดจากโรคหลงเหลืออยู่
3. มีพยาธิสภาพของร่างกายโดยไม่สามารถกลับได้ดังเดิม
4. ต้องการดูแลและฟื้นฟูสภาพร่างกาย
5. ต้องการคำแนะนำและดูแลจากเจ้าหน้าที่เป็นระยะเวลานาน

เพ็ญจันทร์ ประดับมุข (2542) ให้ความหมายว่า เป็นภาวะที่มีการดำเนินของโรคยาวนาน มีการกำเริบของโรคเป็นระยะ ๆ สลับกับภาวะเรื้อรัง ส่งผลให้ต้องเข้ารับการรักษานในโรงพยาบาลบ่อย ๆ

สมจิตร หนูเจริญกุล (2546) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เป็นความพิการหรือภาวะเบี่ยงเบนไปจากปกติ และได้แจกแจงคุณลักษณะของโรคเรื้อรังว่า มีลักษณะดังต่อไปนี้ 1 อย่าง หรือมากกว่า

ได้แก่ 1) มีความผิดปกติของร่างกายอย่างถาวร 2) มีความบกพร่องของร่างกายที่เกิดจากโรคหลงเหลืออยู่ 3) มีพยาธิสภาพของร่างกายที่ไม่สามารถกลับเป็นปกติได้ดั้งเดิม 4) ต้องการการดูแลฟื้นฟูสภาพร่างกาย และ 5) ต้องการการดูแลและช่วยเหลือเป็นระยะเวลานาน

เพอร์ริน (Perrin, 1984) ให้ความหมายความเจ็บป่วยเรื้อรังในเด็กกว่าเป็นการเสียหายที่หรือเป็นภาวะเบี่ยงเบนไปจากปกติ ซึ่งมีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งอย่างในลักษณะต่อไปนี้ ได้แก่ เป็นอย่างถาวร มีความพิการเหลืออยู่ พยาธิสภาพที่เกิดขึ้นไม่สามารถกลับคืนได้เหมือนเดิมได้ ต้องการการฝึกฝนเป็นพิเศษเพื่อฟื้นฟูสมรรถภาพและอาจต้องการการดูแลเป็นระยะเวลานาน

ลับบิน (Lubkin, 1998) ให้ความหมายความเจ็บป่วยเรื้อรังว่าเป็นภาวะที่ไม่สามารถกลับคืนสู่สภาพเดิมได้ มีการสะสมหรือแฝงในร่างกายทำให้ร่างกายอ่อนแอหรือมีความเสื่อมของร่างกาย ซึ่งต้องการการรักษาพยาบาลและการดูแลสุขภาพตนเอง รวมถึงการดำรงไว้ซึ่งหน้าที่และการป้องกันความพิการที่อาจเกิดขึ้น

สุจิตรา เหลืองอมรเลิศ (2537) กล่าวว่าความเจ็บป่วยเรื้อรัง คือ การเจ็บป่วยที่มีการเปลี่ยนแปลง โดยมีลำดับขั้นตอนและความสลับซับซ้อนไม่สามารถรักษาให้หายขาดหรือทำให้กลับสู่สภาพเดิมได้ ส่งผลกระทบต่อกระบวนการพัฒนาตามระยะพัฒนาการปกติของบุคคล

จากการทบทวนความเจ็บป่วยเรื้อรังในเด็กหมายถึง ความเจ็บป่วยที่ต้องเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลและมีการเจ็บป่วยขึ้นเป็นระยะเวลานานกว่า 3 เดือน ต้องใช้ระยะเวลาในการดูแลที่ยาวนานหรือตลอดชีวิต อาจทำให้ร่างกายไม่สามารถทำหน้าที่ได้ปกติหรือเกิดความพิการขึ้น

ประเภทความเจ็บป่วยเรื้อรังในเด็ก

ความเจ็บป่วยเรื้อรังในเด็กสามารถจำแนกตามความรุนแรงของความเจ็บป่วยและการเกิดความเจ็บป่วยดังนี้

1. ความเจ็บป่วยเรื้อรังจำแนกตามความรุนแรงของความเจ็บป่วยของเด็ก (Perrin, 1984)

1.1 ความเจ็บป่วยที่มีภาวะคุกคามต่อชีวิต เช่น โรคมะเร็ง โรคเนื้องอก โรคไตเรื้อรัง โรคหัวใจพิการแต่กำเนิด โรคเอดส์

1.2 ความเจ็บป่วยที่ไม่คุกคามต่อชีวิต เช่น ลมบ้าหมู สมอพิการ เบาหวาน หอบหืด โรคเลือด กลุ่มอาการดาวน์ กลุ่มดูดซึมอาหารผิดปกติ หูหนวกเรื้อรัง

2. ความเจ็บป่วยเรื้อรังที่จำแนกตามประเภทการเกิดความเจ็บป่วยของเด็ก (Branden, 1983)

2.1 ความเจ็บป่วยเรื้อรังที่เป็นพันธุกรรม เช่น เบาหวาน หอบหืด โรคโลหิตจาง กล้ามเนื้อลีบ กลุ่มอาการดาวน์

2.2 ความเจ็บป่วยเรื้อรังที่เป็นมาแต่กำเนิด เช่น โรคหัวใจพิการแต่กำเนิด ท่อน้ำนม โรคเนื้องอกในประสาท

2.3 ความเจ็บป่วยเรื้อรังที่เป็นหลังจากกำเนิด เช่น โรคเนื้องอกต่าง ๆ โรคติดเชื้อในเยื่อหุ้มสมอง โรคเอดส์ การบาดเจ็บที่ไขสันหลัง การได้รับบาดเจ็บที่ศีรษะ โรคมะเร็งเม็ดเลือดขาว

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยต้องการศึกษาเด็กที่มีความเจ็บป่วยเรื้อรัง ได้แก่ โรคหัวใจและหลอดเลือด โรคเลือด โรคมะเร็ง โรคระบบต่อมไร้ท่อ โรคไตและโรคหอบหืด

ผลกระทบโรคเรื้อรังต่อเด็กป่วย

การเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังไม่ว่าจะเกิดขึ้นกับบุคคลใดย่อมส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจและสภาพร่างกายเป็นอย่างมาก เนื่องจากความเจ็บป่วยเป็นวิกฤตการณ์หนึ่งของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับเด็กซึ่งเป็นวัยแห่งการเจริญเติบโตและมีพัฒนาการด้านต่าง ๆ ทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา สังคม และจิตอารมณ์ ดังนั้น ภาวะการเจ็บป่วยเรื้อรังย่อมส่งผลกระทบต่อเด็กป่วยในด้านต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. ด้านร่างกาย

การเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังแทบทุกชนิดทำให้เด็กป่วยมีการเจริญเติบโตช้า ขาดโอกาสในการพัฒนาด้านร่างกายทำให้มีรูปร่างเล็ก ตัวแคระแกรน น้ำหนักและส่วนสูงต่ำกว่าเด็กปกติวัยเดียวกัน เป็นหนุ่มสาวช้ากว่าปกติ (อำพร กอริ, 2544) เนื่องจากมีสาเหตุจากสภาวะติดเชื้อบ่อย ๆ และจากอาการข้างเคียงของยาและการรักษาที่ได้รับ ตลอดจนมีความพิการบกพร่องหลงเหลือจากการเจ็บป่วยส่งผลให้เด็กป่วยถูกจำกัดกิจกรรมหลายอย่างและทำให้ขาดโอกาสต่าง ๆ เมื่อเทียบกับเด็กอื่น ๆ ที่มีร่างกายสมบูรณ์ นอกจากนี้การดำเนินของโรคมีความรุนแรงจะส่งผลให้อวัยวะที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิต เช่น หัวใจ ตับ ไต ทำงานผิดปกติ นำไปสู่การทำงานล้มเหลวของระบบต่าง ๆ ทั้งร่างกายและเป็นสาเหตุของการเสียชีวิตในที่สุด (วรวรรณ ดันไพจิตร, 2541) ในเด็กวัยเรียนโรคธาลัสซีเมียร่างกายสร้างฮีโมโกลบินในเม็ดเลือดแดงลดลง ทำให้เม็ดเลือดแดงไม่มีประสิทธิภาพแตกอย่างเรื้อรัง ผู้ป่วยเด็กจะซีด หัวใจโตเพราะทำงานหนัก อ่อนเพลียเหนื่อยง่ายเป็นต้น ซึ่งอาการเหล่านี้ผู้ป่วยเด็กไม่สามารถออกกำลังกายได้เหมือนเพื่อนร้อยละ 95.6 (อำพร กอริ, 2544) นอกจากนี้เด็กโรคธาลัสซีเมียมีการเปลี่ยนแปลงของโพรงกระดูกเนื่องจากกระดูกขยายตัวจะพบกระดูกแขนขาเปราะหักง่าย ดับม้ามโต ทำให้ต้องให้เลือดบ่อย ร่างกายจะเล็กแกร็น (วรวรรณ ดันไพจิตร, 2541) ซึ่งเด็กวัยเรียนนี้จะกังวลกับรูปร่างของตน อยากให้รูปร่างสวยงาม (สุชา จันทรเฒ, 2542) และลักษณะทางกายภาพจะมีความสัมพันธ์กับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง

เช่น ความมีเสน่ห์ด้านรูปร่าง ความแข็งแรงของร่างกาย ความคล่องแคล่วในการเคลื่อนไหว บุคคลที่มีลักษณะทางกายภาพที่ดีพบว่าจะมีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูงกว่าบุคคลที่มีลักษณะทางกายภาพด้อยกว่า และผลของความมีเสน่ห์ด้านรูปร่างหน้าตานี้เริ่มมาตั้งแต่วัยเด็กและต่อเนื่องมาจนถึงวัยผู้ใหญ่ คูเปอร์สมิท (Coopersmith, 1981)

2. ด้านสติปัญญา

การเจ็บป่วยเรื้อรังบางโรค เช่น มีก้อนเกิดขึ้นในสมอง นำไปสู่การสูญเสียหน้าที่ด้านการรู้คิด ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้มีปัญหาด้านการเรียนรู้ตามมาหรือมีความบกพร่องของทักษะทางสังคม หรือแม้กระทั่งโรคเรื้อรังหลายโรคที่ไม่มีผลกระทบโดยตรงต่อการทำหน้าที่ของสมองและการเรียนรู้ แต่เนื่องจากการที่เจ็บป่วยเรื้อรังต้องเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลบ่อยครั้งทำให้ขาดเรียนบ่อย หรือหยุดเรียนเป็นเวลานาน (อำพร กอริ, 2544) ในเด็กโรคธาลัสซีเมียจะไม่มีผลกระทบทางด้านสติปัญญา แต่เมื่อเข้าสู่วัยเรียนการเจ็บป่วยจะมีผลกระทบต่อความพร้อม ผลของการที่ต้องเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลบ่อยครั้งทำให้เวลาเรียนน้อยลง เรียนไม่ทันเพื่อน (สุริศา ล่ามช้าง, 2544) เมื่อเด็กขาดโอกาสของการเรียนรู้จะมีผลกระทบทางด้านสติปัญญาได้ (ฉนิชกานต์ ไชยชนะ, 2545) ทำให้เด็กป่วยขาดโอกาสในการทำกิจกรรมร่วมกับเพื่อน เรียนไม่ทันเพื่อนหรือมีผลการเรียนไม่เป็นที่พึงพอใจ ซึ่งการไม่ประสบผลสำเร็จด้านการเรียนเมื่อเปรียบเทียบกับเพื่อนวัยเดียวกันที่มีสุขภาพแข็งแรง ผลสัมฤทธิ์ของการเรียนจะเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จในสิ่งที่แต่ละบุคคลกระทำอยู่เฉพาะที่ ทำอยู่ทั้งในโรงเรียนและในสังคม โดยเฉพาะเด็กวัยเรียนความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการเรียนจะส่งผลต่อความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง (Coopersmith, 1981)

3. ด้านจิตสังคม

พัฒนาการด้านจิตสังคมของเด็กวัยเรียน 6-12 ปี จัดอยู่ในขั้นขยันหมั่นเพียรหรือความรู้สึกด้อย (Industry & Inferiority) ของทฤษฎีพัฒนาการด้านจิตสังคมของอีริกสัน (Erikson, 1963) เด็กจะพัฒนาเรื่องขยันหมั่นเพียร หรือความรู้สึกด้อย ซึ่งเด็กจะเป็นที่คาดหวังของพ่อแม่ ครู และเพื่อน หากได้รับการยอมรับที่เหมาะสม เด็กจะประสบความสำเร็จ เด็กเข้าสู่โรงเรียนจะมีความคาดหวังที่จะมุ่งประสบความสำเร็จในด้านการเรียนและชอบการแข่งขัน โอ้อวด ชอบเปรียบเทียบความสูง ต้องการพึ่งตนเอง ชอบจับกลุ่มระหว่างเพื่อนเพศเดียวกัน และชอบเปรียบเทียบกันทางสังคม (สุชา จันทรเอน, 2543) เด็กวัยเรียนโรงเรียนเป็นส่วนใหญ่และเป็นสิ่งแวดล้อมใหม่ที่ต้องเรียนรู้ เพื่อปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ดังนั้นโรงเรียนจึงจัดเป็นแหล่งส่งเสริมความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของเด็กที่มาจากที่บ้าน หากเด็กได้รับการยอมรับจากกลุ่มเพื่อน เด็กจะมีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองและมั่นใจตนเอง เมื่อเด็กเกิดการเจ็บป่วยต้องเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลบ่อยครั้งทำให้ขาดเรียนบ่อย หรือหยุดเรียนเป็นเวลานาน (อำพร กอริ, 2544) ทำให้เด็กป่วยขาด

โอกาสในการทำกิจกรรมร่วมกับเพื่อน เรียนไม่ทันเพื่อน จึงทำให้เด็กมีความรู้สึกแตกต่างจากเพื่อนวัยเดียวกัน ขาดการรวมกลุ่มกับเพื่อนวัยเดียวกันและไม่ได้รับการยอมรับจากกลุ่มเพื่อน (นิชกานต์ ไชยชนะ, 2545) เด็กจะรู้สึกคุณค่าในตนเองลดลง จะมีความรู้สึกไม่มั่นใจในความสามารถของตนเอง และรู้สึกว่าตนเองไม่มีค่า เด็กจะพัฒนาความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองไปในทางลบ (Barry, 2000)

การเจ็บป่วยเรื้อรังทำให้เด็กป่วยถูกแยกจากเพื่อนและสังคมเป็นระยะเวลานาน ประกอบกับปฏิกิริยาด้านร่างกายและจิตใจที่เกิดขึ้นหลายอย่าง ทำให้เด็กป่วยต้องพึ่งพาบิดามารดามากขึ้น บางรายเมื่ออาการทุเลาลงแล้ว ไม่อยากเข้ากลุ่มเพื่อน ไม่อยากไปโรงเรียน บางครั้งมีลักษณะก้าวร้าวต่อสังคมทำให้เพื่อนไม่ยอมรับ บางคนเกิดความไม่มั่นใจในตนเอง (มณีนันท์ สมปอง, 2547) การที่เด็กป่วยต้องเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาล มารดาต้องเฝ้าดูแลที่โรงพยาบาลทำให้พี่น้องต้องอยู่กับบิดามารดาที่บ้าน อยู่กับญาติหรือตามลำพังพี่น้อง โอกาสที่พี่น้องจะได้ไปเยี่ยมเด็กป่วยที่โรงพยาบาลมีน้อยครั้งหรือไม่ได้ไป ทำให้พี่น้องเกิดการแยกจากเด็กป่วยและบิดามารดา (นิชกานต์ ไชยชนะ, 2545) ในผู้ป่วยเด็กโรคธาลัสซีเมียที่จำเป็นจะต้องเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลบ่อยครั้งนั้น ทำให้ขาดโอกาสในการเรียน การพบเพื่อน จึงขาดความชำนาญในการเล่น และการรวมกลุ่มเพื่อนรุ่นเดียวกัน ทำให้เด็กมีความรู้สึกที่แตกต่างไปจากเพื่อนวัยเดียวกัน ผู้ป่วยเด็กที่ป่วยด้วยโรคเรื้อรังจะมีปัญหาในด้านการปรับตัวเข้าสังคม (Wong, 1999) และภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงเฉพาะภาวะความเจ็บป่วย ซึ่งนับว่าเป็นวิกฤตการณ์ที่บุคคลหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นการเจ็บป่วยทางกายหรือทางจิตจะมีผลกระทบอย่างมากต่อการดำเนินโรคยาวนาน ไม่สามารถรักษาให้หายในระยะเวลาอันสั้นได้ ระยะเวลาการเจ็บป่วยหรือระยะเวลาการรักษาต้องใช้เวลานานหรือระยะเวลาที่ต้องอยู่โรงพยาบาลอย่างต่อเนื่องต้องการคำแนะนำ ความช่วยเหลือ อาจตลอดชีวิตของผู้ป่วย เช่น โรคมะเร็งเม็ดเลือดขาวก็เป็นโรคที่คุกคามชีวิตโรคหนึ่ง ลักษณะของโรคอาจมีอากรดีขึ้น เลวลง มีการกลับซ้ำหรือเสียชีวิตในที่สุด (พัชรินทร์ วิเศษพานิชย์, 2541) จะเห็นได้ว่าผลจากการเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังส่งผลกระทบต่อพัฒนาการทางด้านร่างกาย สติปัญญา และจิตสังคม ซึ่งส่งผลกระทบต่อความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง เพราะปัจจัยที่กล่าวมานั้นเป็นคุณลักษณะพื้นฐานของความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง

ผลกระทบจากการเจ็บป่วยเรื้อรังของเด็กต่อครอบครัว

เนื่องจากครอบครัวจัดว่าเป็นระบบสังคม ที่ประกอบด้วยระบบย่อยของสมาชิกครอบครัว ซึ่งต่างมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงของสมาชิกคนใดคนหนึ่ง ก็จะมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบครอบครัว ดังนั้นการเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังในเด็ก จึงจัดได้ว่าเป็นภาวะวิกฤตที่กระทบต่อระบบครอบครัวโดยรวม ในครอบครัวที่มีเด็กป่วยเรื้อรังสมาชิกใน

ครอบครัว โดยเฉพาะบิดามารดาของเด็กป่วยต้องรับภาระในการดูแลบุตร ต้องเผชิญสถานการณ์ของการเจ็บป่วยเรื้อรังต่าง ๆ ของเด็ก ส่งผลให้บิดามารดาได้รับผลกระทบดังนี้

1. ด้านอารมณ์และจิตใจ บิดามารดาที่รับภาระในการดูแลบุตรเจ็บป่วยเรื้อรัง ต้องเผชิญกับอาการกำเริบของโรคนั้น ๆ ไม่ทราบว่าจะเกิดการกำเริบในเวลาใดของแต่ละวัน ผู้ปกครองเด็กป่วยที่คิดเชื่อทางدينหายใจส่วนล่างเจ็บปละนมากกว่าร้อยละ 50 ระบุว่ามึสถานการณ์ที่เป็นสิ่งก่อความเครียดหลายสถานการณ์ และมากกว่าร้อยละ 50 ของผู้ปกครองกลุ่มนี้ ระบุว่าสถานการณ์ที่เป็นสิ่งก่อความเครียด คือ สถานการณ์ที่เป็นสิ่งก่อความเครียดภายในบุคคลด้านร่างกาย คือ เกิดความเหน็ดเหนื่อย อ่อนเพลีย เนื่องจากการดูแลเด็กขณะเจ็บป่วยในโรงพยาบาล (ร้อยละ 81.6) และมีเวลาอนหลับน้อยลง (ร้อยละ 71.4) (มิชกานต์ ไชยชนะ, 2545) เมื่อบุคคลในครอบครัวเกิดความเครียดย่อมส่งผลกระทบต่อบุคคลอื่นในครอบครัวด้วยเช่นกัน (พัชรพรณ ทิพวงศา, 2542) เด็กอาจได้รับผลกระทบจากความเครียดของบิดามารดา ประสิทธิภาพในการดูแลบุตรจะลดลงมีผลเสียถึงการสร้างความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของเด็กด้วย เนื่องจากการเลี้ยงดูของบิดามารดามีอิทธิพลต่อความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของบุตร (Coopersmith, 1981)

2. ด้านสัมพันธภาพในครอบครัว ในครอบครัวที่มีบุตรเจ็บป่วยเรื้อรังส่งผลให้สัมพันธภาพในครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะสัมพันธภาพระหว่างบิดามารดากับพี่น้องของเด็กป่วย เนื่องจากบิดามารดาให้ความสนใจ และดูแลเอาใจใส่เด็กที่ป่วยมากกว่าปกติ พี่น้องของเด็กป่วยจึงไม่ได้รับการดูแลเท่าที่ควร เวลาพูดคุยน้อยลง ไม่มีเวลาสนทนาการร่วมกัน (ปริศนา สุนทรไชย, 2543) ทำให้พี่น้องอิจฉาเด็กป่วย คิดว่าบิดามารดา รักเด็กป่วยมากกว่า (พัชรพรณ ทิพวงศา, 2542) นอกจากนี้ยังพบว่าสัมพันธภาพระหว่างสามีภรรยาห่างเหินกัน เนื่องจากการทำให้ความสนใจแต่เด็กที่ป่วยหรือมารดาบางรายไปเฝ้าบุตรที่โรงพยาบาลเป็นเวลานาน ส่วนสามีอาจต้องทำงานหนักมากขึ้น เพราะต้องมีรายจ่ายเกี่ยวกับการรักษาของบุตร และบางครั้งสามีภรรยาอาจตกลงกันไม่ได้เกี่ยวกับความรับผิดชอบในการดูแลเด็กป่วย สถานการณ์เหล่านี้ทำให้สามี ภรรยาเกิดความเหนื่อยล้า จึงส่งผลเสียต่อสัมพันธภาพระหว่างสามีภรรยาได้ (ปริศนา สุนทรไชย, 2543) สอดคล้องกับงานวิจัยของวรรณา เรืองลาภอนันต์ (2543) ที่ศึกษาผลกระทบของโรคหอบหืดต่อเด็กป่วยวัยเรียนและครอบครัว พบว่าผลเสียที่เกิดขึ้นจากการมีบุตรเจ็บป่วยโรคหอบหืด คือ ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาเลวลง และก่อให้เกิดความแตกแยกในครอบครัวได้ และการมีบุตรเจ็บป่วยเรื้อรังในครอบครัวทำให้มารดามีโอกาสพูดคุยปรึกษาปัญหา กับบิดาเพิ่มมากขึ้น แต่สิ่งที่เกิดขึ้นบ่อยคือ ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาห่างเหินกันเพราะมารดาให้ความสนใจแต่ผู้ป่วยเด็ก หรือต้องรับภาระการดูแลระดับประคองเด็กที่ป่วยเป็นเวลานาน ไม่ได้รับการพักผ่อน ส่วนสามีต้องทำงานมากขึ้นเพราะต้องใช้จ่ายมากขึ้น บางครั้งขัดแย้งกันในเรื่องโปรแกรมการรักษา

หรือการดูแลเด็ก (ปริศนา สุนทรไชย, 2534) อาจทำให้ประสิทธิภาพการดูแลบุตรลดลงด้วย ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของเด็ก เนื่องจากการเลี้ยงดู การเอาใจใส่ของบิดามารดาที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของบุตร (Coopersmith, 1981)

3. ด้านบทบาท การเจ็บป่วยโรคเรื้อรังในเด็กยังส่งผลกระทบต่อด้านบทบาทในครอบครัว โดยเฉพาะในมารดาเนื่องจากต้องทุ่มเทเวลาส่วนใหญ่ในการดูแลบุตรที่เจ็บป่วยเรื้อรัง ทำให้มารดาต้องลดบทบาทหน้าที่ที่เคยกระทำอยู่ตามปกติให้น้อยลง หรือไม่มีโอกาสได้กระทำบทบาทนั้นได้อย่างเต็มที่เหมือนเดิมอีก ได้แก่ การดูแลบุตรสุขภาพดี การดูแลสามี การทำงานบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของวิลเลียม (Williams, 1993) ที่ศึกษาเปรียบเทียบการแสดงบทบาทของมารดาก่อนและหลังมีบุตรป่วยด้วยโรคเรื้อรัง ได้แก่ โรคหัวใจ และโรคทางระบบประสาท พบว่า ภายหลังจากที่มารดา มีบุตรเจ็บป่วยเรื้อรังจะมีกิจกรรมการดูแลบุตรสุขภาพดี และการดูแลบ้านลดลง เมื่อเปรียบเทียบกับมารดาที่แสดงบทบาทของมารดาก่อนมีบุตรเจ็บป่วย นอกจากนี้ในบางครอบครัวที่มารดาของเด็กป่วยทำงานนอกบ้าน ก็อาจเกิดผลกระทบต่อบทบาทการทำงาน เช่น ความวิตกกังวลต่อความเจ็บป่วยของบุตรที่ทำให้ทำงานได้ไม่เต็มที่ บางคนต้องขาดงานบ่อย ๆ เพื่อมาดูแลบุตร หรือต้องพามารดาไปตรวจตามนัดที่โรงพยาบาล ส่วนบิดาต้องทำงานหนักขึ้น หรือทำงานล่วงเวลาให้มีรายได้เพิ่มขึ้น เพื่อใช้ในการดูแลบุตรที่ป่วย (วรรณา เรืองลาภอนันต์, 2543) จะเห็นได้ว่าครอบครัวจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทของสมาชิกในครอบครัวตามความเหมาะสม เพื่อให้ครอบครัวสามารถดำเนินต่อไปได้

4. ด้านเศรษฐกิจ โรคเจ็บป่วยเรื้อรังในเด็ก เช่น โรคหอบหืดจำเป็นต้องเข้ารับการรักษารักษาในโรงพยาบาลเป็นเวลานานหรือต้องเข้าออกโรงพยาบาลบ่อย ทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง ซึ่งบางครอบครัวบิดาหรือมารดาต้องหยุดงานพามารดาตรวจที่โรงพยาบาลหรือมารดาบางคนต้องลาออกจากงานเพื่อมาดูแลบุตรที่บ้าน ส่งผลกระทบต่อภาวะเศรษฐกิจ ครอบครัวขาดรายได้ (วรรณา เรืองลาภอนันต์, 2543)

5. ด้านทัศนคติในการเลี้ยงดูบุตรเมื่อบุตรเจ็บป่วยบิดามารดาจะมีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติในการเลี้ยงดูบุตร เช่น บิดามารดาอาจมีพฤติกรรมในการเลี้ยงดูบุตรในลักษณะปกป้องมากเกินไป ตามใจ คิดว่าบุตรป่วยมีความจำเป็นต้องได้รับการดูแลที่มากกว่าบุตรปกติ จึงให้ความสัมพันธ์กับพี่น้องปกติลดลง (พัชรวรรณ ทิพวงศา, 2542)

ผลกระทบจากการเจ็บป่วยของเด็กต่อพี่น้อง

เมื่อเด็กวัยเรียนมีพี่น้องเป็น โรคเรื้อรังจะส่งผลกระทบต่อเด็กวัยเรียนดังนี้ ทำให้พี่น้องต้องเผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อจิตใจ เช่น ความกลัว ความโกรธ ความสับสน ความขัดแย้ง หรือความสูญเสีย (ปริศนา สุนทรไชย, 2543) ความรู้สึกเหล่านี้จะกลายเป็นสิ่งรบกวน

ต่อความผาสุก และกิจวัตรประจำวันของเด็ก เนื่องจากการเจ็บป่วยของเด็กทำให้บิดามารดาสิ้นบุตรคนอื่นเพราะความสนใจมุ่งไปที่เด็กป่วย บิดามารดามักจะให้ความรัก ดูแลเอาใจใส่เด็กป่วยมากกว่าปกติ บิดามารดาต้องพาผู้ป่วยไปโรงพยาบาลบ่อยครั้ง พี่น้องคนอื่นต้องอาศัยหรือพักอยู่ที่บ้านเพียงลำพัง ขาดโอกาสที่จะออกไปพบปะสังสรรค์กับเพื่อน ต้องสละความต้องการส่วนตัวไว้ อาจทำให้พี่น้องของเด็กป่วยได้รับการตอบสนองความต้องการ ไม่เพียงพอทั้งทางกาย จิต อารมณ์ สังคม (Wong, 1999) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของพัชรพรหม ทิพวงศา (2542) ได้ทำการศึกษาความเครียดและวิธีเผชิญปัญหาของน้องวัยเรียนที่มีพี่เจ็บป่วยเรื้อรัง ได้แก่ โรคหอบหืด โรคมะเร็ง โรคหัวใจ และโรคเบาหวาน พบว่า น้องของเด็กป่วยด้วยโรคเรื้อรังมีความเครียดจากการที่บิดามารดา ไม่สามารถตอบสนองความต้องการทางด้านอารมณ์ และจิตใจให้แก่ตน เช่น บิดาจำเป็นต้องลดหรืองดเว้นการพาไปเที่ยวนอกบ้านในวันหยุด เนื่องจากมารดาต้องดูแลเด็กป่วย และครอบครัวต้องใช้จ่ายอย่างประหยัดเพื่อเก็บเงินเป็นค่ารักษาเด็กที่ป่วย ส่วนใหญ่น้องของเด็กป่วยจึงมีวิธีการเผชิญปัญหาในทางลบ คือร้องไห้ แยกตัว เพราะบิดามารดาดูแลเอาใจใส่เด็กป่วยมากกว่า บางทีละเลยการดูแลพี่น้องไป อาจทำให้เข้าใจผิดว่ารักตนน้อยลง อาจก่อให้เกิดความรู้สึกอิจฉาเด็กป่วย (วรรณว เรืองลาภอนันต์, 2543) จากการศึกษาของพัชรพรหม ทิพวงศา (2542) ที่ทำการศึกษาเรื่องความเครียดและการเผชิญปัญหาของเด็กที่มีพี่ป่วยเรื้อรัง พบว่า มารดาส่วนใหญ่จะรักและเข้าข้างเด็กที่ป่วยเรื้อรัง ร้อยละ 60 และน้องของเด็กป่วยจะมีความเครียดและการเผชิญปัญหาที่มุ่งทางอารมณ์ คือการร้องไห้และแยกตัวร้อยละ 70.5 และ 65.0 ตามลำดับ การที่มารดาปฏิบัติต่อบุตรแตกต่างกัน การยอมรับในตัวบุตรบางคนลดลง ซึ่งส่งผลให้ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของเด็กลดลงด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าพี่น้องของเด็กป่วยจะรู้สึกว่าคุณค่าในตนเองมีประโยชน์ต่อครอบครัวและสังคมลดน้อยลง ความสามารถในการเผชิญปัญหาต่าง ๆ มีการแสดงออกในทางลบ ความเชื่อมั่นในอำนาจการกระทำของตนเองลดลง ความพอใจในชีวิตที่เป็นอยู่ลดลง มีผลกระทบถึงคุณภาพชีวิตทุก ๆ ด้าน (พัชรินทร์ วิเศษพานิชย์, 2541) ซึ่งปัจจัยที่กล่าวมาคือคุณลักษณะพื้นฐานของความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง ดังนั้นพี่และน้องของเด็กที่ป่วยโรคเรื้อรังย่อมได้รับผลกระทบถึงความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองได้เช่นกัน

แนวคิดความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง

ความหมายของความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง

คูเปอร์สมิท (Coopersmith, 1981) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เป็นการรับรู้ของบุคคล แล้วแสดงออกด้วยการยอมรับตนเอง แสดงให้เห็นถึงขอบเขตความเชื่อของบุคคลในด้านความสามารถ ความสำคัญ ความสำเร็จ และความมีพลังอำนาจของตนเองซึ่งบุคคลอื่นสามารถรับรู้ได้จากคำพูด และท่าทีที่บุคคลนั้นแสดงออกไป และเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้างหรือสิ่งแวดล้อม

โรเซนเบิร์ก (Rosenber, 1965) ได้ให้ความหมายว่า เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นภายในของบุคคล เกี่ยวกับการยอมรับนับถือตนเอง เห็นคุณค่าตนเองและเชื่อมั่นในตนเองเช่นกัน

สเต็กเนอร์ (Stagner, 1965) ได้กล่าวว่าความสำนึกในคุณค่าแห่งตน หมายถึง บุคคลที่มีความคิดและรู้สึกว่าคุณมีความสามารถที่จะเอาชนะสิ่งแวดล้อมได้

นอร์แมน (Norman, 1970) ได้กล่าวว่าความสำนึกในคุณค่าแห่งตนนับเป็นแรงจูงใจที่สำคัญที่นำไปผสมผสานร่วมกับการยอมรับนับถือ ความเชื่อมั่นและการชมเชย

มาสโลว์ (Maslow, 1970) ได้กล่าวว่า ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองเกิดจากการที่บุคคลมีความรู้สึกเชื่อมั่นในตนเองและรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า มีความสามารถในการกระทำสิ่งต่าง ๆ

อุมพร ตรีงศมบัติ (2544) ได้อธิบายความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองว่าเป็นความคิด ความรู้สึกที่บุคคลมีต่อตนเองว่าเป็นคนที่มีความหมาย มีประสิทธิภาพ เกิดจากการที่บุคคลมองตนเองหรือประเมินตนเอง

เกียรติวรรณ อมาตยกุล (2543) ได้กล่าวว่า ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง เป็นความต้องการของคนที่จิตใจละเอียดอ่อนลึกซึ้ง มีการพัฒนาด้านจิตใจสูง รู้จักศึกษาจิตใจตนเอง ควบคุมตนเอง รู้จักใช้ชีวิตให้อยู่เหนืออิทธิพลของความต้องการขั้นต่ำกว่าได้ สามารถมองเห็นว่าตนเองมีคุณค่า มีความสามารถ มีความภูมิใจในความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง มีความมั่นใจในการกระทำต่าง ๆ ของตนเองได้โดยไม่รอฟังพาดคนอื่นหรือสิ่งอื่น

โมษิต พรประเสริฐ (2546) ได้สรุปไว้ว่า ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง หมายถึง ความรู้สึกที่บุคคลมีต่อตนเองในทางที่ดี มีความเชื่อมั่นในตนเอง ยอมรับตนเอง มีความรู้สึกว่าคุณมีความหมาย ความสำคัญ มีคุณค่า เป็นที่ยอมรับของผู้อื่นและสังคม สามารถทำอะไรให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายของตนได้

กวิน อ้าไพพงษ์ (2543) สรุปความหมายไว้ว่า ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองเป็นการประเมินความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองเป็นการประเมินความรู้สึกที่บุคคลในด้านต่าง ๆ เมื่อบุคคลกระทำกิจกรรมได้สำเร็จ มีความพอใจและเห็นคุณค่าของการกระทำนั้น ๆ ของตน รู้สึกว่าตนเองมีความสำคัญ ได้รับการยกย่องและมีคุณค่า

จากความหมายของความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองดังที่มีผู้ได้กล่าวมานั้น สรุปได้ว่าความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองหมายถึง การยอมรับในตนเอง ซึ่งมาจากปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้าง และสิ่งแวดล้อม มีความเชื่อต่อตนเองในด้านความสำคัญ ด้านความสามารถ ความสำเร็จ และความมีพลังอำนาจซึ่งบุคคลอื่นสามารถรับรู้ได้จากคำพูดและท่าทีที่บุคคลนั้นแสดงออกไป และเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้างหรือสิ่งแวดล้อม

ทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของคูเปอร์สมิท (Coopersmith, 1981)

ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองเป็นการประเมินของแต่ละบุคคลเพื่อชี้ว่าตนเอง โดยแสดงทัศนคติเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย และบุคคลจะประเมินค่าตามความเชื่อของบุคคลที่มีต่อตนเองในด้านความสำคัญ ความสามารถ คุณความดี และพลังอำนาจ บุคคลอื่นสามารถรับรู้ได้จากคำพูด ท่าทีที่แสดงออกไป ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของบุคคลเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่นหรือสิ่งแวดล้อมแล้วแสดงออกมาในรูปทัศนคติที่มีต่อตนเองเป็นความรู้สึกที่ออกมาทั้งทางพฤติกรรม น้ำเสียง คำพูดและท่าทาง ในสภาพที่รู้สึกดีและไม่รู้สึกดี บุคคลที่ไม่สามารถ และขาดความอดทนต่อสถานการณ์ต่าง ๆ จะมีความวิตกกังวล เครียดต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ทำให้รู้สึกว่าตนเองไม่มีคุณค่า หรือได้รับความรักจากบุคคลอื่น

คูเปอร์สมิท (Coopersmith, 1981) ได้จำแนกคุณลักษณะพื้นฐานของความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองไว้ 4 ประการ คือ

1. ความสำคัญ (Significance) เป็นความรู้สึกของบุคคลในการยอมรับการมีคุณค่า รู้สึกว่าตนเองเป็นที่รักของบุคคลอื่น ซึ่งเกิดจากความประทับใจ ชื่นชม ภายใต้การยอมรับของบุคคลทั่วไป ขณะเดียวกันหากไม่ได้รับการยอมรับ ทำให้เกิดความรู้สึกปฏิเสธและแยกตัว การยอมรับทำได้โดยการให้ความอบอุ่น ความรับผิดชอบ และความเอาใจใส่ ส่วนใหญ่เกิดจากพ่อแม่ที่ต้องส่งเสริมและสนับสนุนความต้องการของเด็ก ผลที่ได้จากการยอมรับก่อให้เกิดความประทับใจ มิตรภาพ ซึ่งปฏิกิริยาที่แสดงออกมจะช่วยฝึกฝนให้เด็กมีทัศนคติที่ดี และเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง ทำให้เด็กประเมินตนเองในทางพึงพอใจ มีประโยชน์ต่อครอบครัวและสังคม

2. ความสามารถ (Competence) เป็นการรับรู้ความรู้สึกมีคุณค่าจากการกระทำสำเร็จตามเป้าหมาย มีประสิทธิภาพ สามารถเผชิญต่ออุปสรรคได้ด้วยความมั่นใจ สามารถปรับตัวได้ดีและอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้ ความสามารถจะแตกต่างกันตามอายุ จากการศึกษาของ หทัยกาญจน์ บัวหนอง (2547) พบว่าเด็กที่มีความสามารถและผลสัมฤทธิ์ในการเรียนสูงจะมีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูงกว่านักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ในการเรียนที่ต่ำ

3. คุณความดี (Virtue) เป็นการยึดมั่นในศีลธรรม จริยธรรม หลักธรรมศาสนา ซึ่งกรอบคร่าวจะเป็นแบบอย่างในการสร้างค่านิยมของสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม มีความคิดและการปฏิบัติตนที่ถูกต้อง รับรู้คุณค่าของตนเองตามความเป็นจริงมองโลกในแง่ดี และมีความพอใจในชีวิตที่เป็นอยู่ ส่งผลให้มีทัศนคติทางบวกทำให้ประสบความสำเร็จ

4. พลังอำนาจ (Power) เป็นอิทธิพลที่บุคคลมีต่อชีวิตตนเอง และผู้อื่นต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ รอบตัว มีความเชื่อมั่นในอำนาจการกระทำของตนเองว่าจะก่อให้เกิดความสำเร็จและมีความสามารถในการควบคุมสิ่งต่าง ๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ต้องการได้

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาความรู้สึกรู้สึกมีคุณค่าในตนเองตามแนวคิดของกูเปอร์สมิท เนื่องจากแนวคิดนี้เชื่อว่า ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองแม้ว่าจะเริ่มมีพัฒนาการมาตั้งแต่ช่วงแรกเกิดก็ตาม แต่ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของบุคคลมิได้คงอยู่นั่นตลอดไปหากแต่สามารถเปลี่ยนได้จากการมีปฏิสัมพันธ์การสื่อสารจากบุคคลอื่น และสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะกลุ่มตัวอย่างที่เป็นเด็กวัยเรียนซึ่งมีการเห็นคุณค่าในตนเองของเด็กวัยเรียนการพัฒนาความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองในวัยนี้จะเป็นขั้นที่สำคัญเนื่องจากเด็กวัยเรียนจะมีความสามารถในการพัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ ที่สังคมให้คุณค่า เช่น การเรียน กีฬา เป็นต้น และการยอมรับจากเพื่อน ครู และบุคคลอื่นในสังคมที่เด็กให้คุณค่ามีอิทธิพลต่อการพัฒนาความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของเด็กวัยนี้ เด็กเริ่มรู้จักให้คุณค่ากับตนเองโดยเปรียบเทียบกับมาตรฐานของตนเองมากกว่าของคนอื่น (วันเพ็ญ บุญประกอบ, 2545) และการที่บุคคลเปรียบเทียบกับผู้อื่นว่าดีกว่าหรือสูงกว่านั้นจะส่งผลให้ความรู้สึกรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของต่ำหรือสูงไปด้วย

ความสำคัญของความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง

ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อมนุษย์ เนื่องจากเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานด้านจิตใจที่จะทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่าและสามารถบอกได้ถึงคุณภาพชีวิตของบุคคล กูเปอร์สมิท (Coopersmith, 1981) กล่าวว่าความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองเป็นสิ่งสำคัญที่จะก่อให้เกิดพฤติกรรมที่มีประสิทธิภาพบุคคลจะแสดงระดับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองที่แตกต่างออกมาอย่างรู้ตัวและไม่รู้ตัวทั้งทางลักษณะท่าทาง น้ำเสียง คำพูดและพฤติกรรม ซึ่งจะกลายเป็นลักษณะสำคัญของบุคลิกตามมา บุคคลที่มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูง จะเป็นบุคคลที่มีความสุขไม่เครียดหรือวิตกกังวลง่าย มีความเชื่อมั่นในตนเอง มองตนเองว่ามีค่า มีความสามารถ ใช้กลไกในการป้องกันตนเองน้อย ยอมรับตนเอง มีความคิดสร้างสรรค์และกระตือรือร้นในการทำงาน แคมเบล และฮัมเฟรย์ (Cambell & Humphreys, 2004)

นอกจากนี้ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองเป็นรากฐานของสภาวะสุขภาพทางจิตและสังคม จึงมีความสำคัญในการพัฒนาบุคคลดังนี้

1. ทำให้บุคคลมีความชื่นชมและพึงพอใจในตนเอง มองตนเองทางด้านบวกรู้ว่าตนเองมีความสามารถ และใช้ศักยภาพตนเองได้อย่างเต็มที่ในการดำเนินชีวิตอันก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งตนเองและสังคม (Taft, 1985)

2. ช่วยให้ผู้บุคคลสามารถเผชิญอุปสรรคต่าง ๆ ที่เข้ามาในชีวิตด้วยจิตใจที่เข้มแข็งมั่นคง หลีกเลี่ยงความรุนแรงของปัญหาได้เป็นอย่างดี สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ บุคคลที่มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูงจะสามารถยอมรับสถานการณ์ที่ทำให้ตนเองรู้สึกผิดหวัง และท้อแท้ใจได้ด้วยความเชื่อมั่น ด้วยความหวังและความกล้าหาญ จึงทำให้บุคคลประสบความสำเร็จ มีความสุข ในทางตรงกันข้ามบุคคลที่มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองต่ำจะไม่เชื่อมั่นในตนเองมองตนเองว่าไร้ค่าไม่มีความสามารถรู้สึกว่าคุณค่าตนเองมีปมด้อยและมักใช้กลไกในการป้องกันตนเอง แบบร่นเค้น (Branden, 1983) มีความวิตกกังวลสูง รู้สึกไม่เป็นสุข เก็บกดอารมณ์และความรู้สึกของตนเอง

ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง เป็นการประเมินตนเองที่ฝังลึกอยู่ในกระบวนการทางความคิด อารมณ์ ความต้องการ ค่านิยม และเป้าหมายของบุคคล ดังนั้น ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองจึงจำเป็นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ เพราะปัจจัยที่มีอำนาจในการคงซึ่งการดำรงชีวิต ทำให้บุคคลสามารถมีพัฒนาคุณภาพชีวิตหรือดำรงชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่าและมีความสุข (Branden, 1983) สอดคล้องกับธีระ ชัยพุทธขรรค์ (2542) กล่าวว่าในการที่มนุษย์จะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวขึ้นอยู่กับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง ซึ่งความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลแสดงออกในชีวิตประจำวันล้วนขึ้นอยู่กับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองทั้งสิ้น

มาส์โลว์ (Maslow, 1962 อ้างในกวิน อำไพพงษ์, 2543) ได้กล่าวไว้ว่า หากบุคคลมีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองจะทำให้บุคคลนั้นมีความเชื่อมั่นในตนเอง รู้สึกว่าตนเองมีค่า มีความสามารถและมีประโยชน์แก่สังคม แต่หากบุคคลเสียความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองจะทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองมีปมด้อย ซึ่งเกี่ยวกับการปรับตัวของบุคคลนั้น ๆ ด้วย รวมทั้งความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองเป็นตัวแปรหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อทิศทางการเรียน โดยความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองเป็นองค์ประกอบสำคัญในการเรียน เด็กที่มีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองสูงมักเป็นเด็กที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่าเด็กที่มีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองต่ำและเสนอว่าการพัฒนาความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองจะทำให้มีการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้วย (หทัยกาญจน์ บัวหนอง, 2547) นอกจากนี้ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองยังเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาคนไปสู่การเป็นบุคคลที่สมบูรณ์และการบรรลุถึงการแห่งตน ดังที่ คูเปอร์สมิท (Coopersmith, 1981) ได้กล่าวสนับสนุนไว้ว่า บุคคลที่เห็นคุณค่าในตนเองสูง จะเป็นบุคคลที่มีความสุข ไม่ค่อยเครียดหรือวิตกกังวล มีความเชื่อมั่นในตนเอง มองคนในด้านดี ยอมรับตนเองและผู้อื่น ปรับตัวได้ดีและ

สามารถใช้ศักยภาพของตนเองได้เต็มที่ในการดำเนินชีวิต อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งตนเองและสังคมและจรรยา ชันกฤษณ์ (2543) ได้กล่าวว่า ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง จะทำให้บุคคลเกิดความมั่นใจในการตัดสินใจเลือกหรือปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ อันจะช่วยส่งเสริมบุคลิกภาพของบุคคล ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองเป็นปัจจัยสำคัญในการปรับตัวทางอารมณ์สังคมและการเรียนรู้ของเด็ก ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองนับว่ามีคุณค่าสูงยิ่งเพราะเป็นพื้นฐานของการมองชีวิต สมรรถนะทางด้านสังคมและอารมณ์ที่เกิดจากความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง บุคคลที่มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูงจะสามารถเผชิญอุปสรรคที่เข้ามาในชีวิตสามารถยอมรับสถานการณ์ที่ทำให้ตนรู้สึกผิดหวังท้อใจ ด้วยความเชื่อมั่นในตนเองจึงเป็นบุคคลที่ประสบความสำเร็จ นอกจากนี้ยังพบว่าผู้ที่มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูงจะมีพลังในการหลีกเลี่ยงปัญหาในอนาคตได้เป็นอย่างดี (ชัยวัฒน์ วงศ์อาษา, 2540)

ตัวกำหนดความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง

พื้นฐานของการมีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูงหรือต่ำนั้น มีรากฐานมาจากวัยเด็กและการตอบสนองที่เด็กได้รับจากคนรอบ ๆ ข้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่เป็นพ่อแม่ ความเอาใจใส่ของพ่อแม่ที่มีต่อเด็กมีอิทธิพลมากต่อความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง (Coopersmith, 1981)

คูเปอร์สมิท (Coopersmith, 1981) ได้ศึกษาถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองกับเด็กอายุ 10-12 ปี จำนวน 85 คน พบว่าสิ่งสำคัญที่ทำให้เด็กมีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองมีดังนี้

1. บิดามารดาให้การยอมรับบุตร
2. บิดามารดามีการอธิบายเหตุผลและให้การดูแลที่เหมาะสมกับบุตร
3. บิดามารดาเอาใจใส่ ให้อิสระในขอบเขตที่เหมาะสม
4. บิดามารดามีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองในทางที่ดี

ซึ่งคูเปอร์สมิท (Coopersmith) สรุปไว้ว่า หากเด็กมีดัง 4 ข้อที่กล่าวมาแล้ว จะส่งผลต่อความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง โดยสามารถประเมินการเห็นคุณค่าในตนเองได้จาก 4 ด้านดังนี้ .

1. ด้านตนโดยทั่วไป เป็นการประเมินตนในด้านลักษณะทางกายภาพ ความสามารถทั่วไป สมรรถภาพและการกระทำ ตลอดจนภาวะทางอารมณ์ ค่านิยมส่วนบุคคล ความทะเยอทะยานหรือระดับความมุ่งหวังของตน
2. ด้านครอบครัว-ผู้ปกครอง เป็นการประเมินตนในด้านความสัมพันธ์กับผู้ปกครองหรือบุคคลในครอบครัว และความรู้สึกที่ผู้ปกครองหรือคนในครอบครัวมีต่อตนตลอดจนความเชื่อมั่นว่าตนเป็นผู้ที่มีความหมาย ความสำคัญในครอบครัว

3. ด้านโรงเรียน เป็นการประเมินคนในด้านการปรับตัวที่โรงเรียน การประสบความสำเร็จในการเรียนและความพอใจในผลการเรียน ตลอดจนความเชื่อมั่นว่าจะสามารถทำให้ผลการเรียนของคนเป็นไปตามที่คาดหวังไว้ได้

4. ด้านสังคม-เพื่อน เป็นการประเมินคนในด้านลักษณะความเป็นอยู่ รายได้ สถานที่อยู่อาศัย บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของตนในสังคม การมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน ความเป็นที่นิยมยกย่อง ขอมรับจากหมู่เพื่อนฝูง ตลอดจนความเชื่อมั่นว่าตนได้รับการยอมรับจากสังคมรวมทั้งมีความเท่าเทียมกับผู้อื่น

การส่งเสริมความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง

แนวทางการส่งเสริมความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองในเด็ก โดยเด็กที่มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูงเชื่อว่า ความสำเร็จมาจากส่วนหนึ่งของความสามารถ ส่วนเด็กที่มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองต่ำเชื่อว่า ความสำเร็จมาจากปัจจัยที่ควบคุมอยู่รอบ ๆ ข้าง ซึ่งแนวทางการส่งเสริมความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง คูเปอร์สมิท (Coopersmith, 1981) กล่าวว่า การส่งเสริมให้บุคคลมีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองเพิ่มสูงขึ้น มีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ คือ

1. ความสำเร็จ การประสบความสำเร็จตามเป้าหมายจะแตกต่างกันไปแต่ละบุคคล ซึ่งเกิดจากความพึงพอใจในงาน การมีพลังอำนาจ การยอมรับ ความเป็นตัวของตัวเอง
2. การได้กระทำสิ่งที่สอดคล้องกับค่านิยมและสิ่งที่พึงปรารถนา บุคคลจะให้คุณค่าในสิ่งต่าง ๆ แตกต่างกันไป และปรารถนาที่จะดำเนิน ไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย ดังนั้นบุคคลจะรู้สึกว่ามีคุณค่าในตนเอง เมื่อสามารถปฏิบัติตนตามที่ให้คุณค่าไว้
3. การได้รับการยอมรับนับถือจากบุคคลรอบข้างที่มีความสำคัญในชีวิต
4. การปกป้องความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองที่มีอยู่ โดยลดความสนใจต่อทุกสิ่งที่จะทำให้มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองลดลง ไม่สนใจต่อคำวิพากวิจารณ์ของบุคคลอื่น ลดความคาดหวังที่มีต่อตนเองให้เหมาะสมกับความสามารถที่แท้จริงของตน

ธีระ ชัยยุทธชรรยง (2542) กล่าวว่า ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง สามารถเสริมสร้างให้เพิ่มขึ้นและลดลงได้ตลอดชีวิตของคนเรา และมีหลายวิธีในการเสริมสร้างและเพิ่มความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง พอสรุปได้ดังนี้ คือ ด้านตนโดยทั่วไป ด้านบิดามารดา ด้านครู ดังมีรายละเอียดดังนี้

ด้านตนโดยทั่วไป ประกอบด้วย

1. พึงระลึกเกี่ยวกับตนเองว่า ตนเท่านั้นที่ควบคุมภาพพจน์ของตนเองได้
2. อย่าให้คนอื่นมากำหนดมาตรฐานให้แก่เรา
3. พึงระวังการตั้งเป้าหมายของตนเองที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง
4. พยายามปรับความคิดที่ขอบมองอะไรในแง่ลบ

5. มุ่งมั่นที่จะพัฒนาตนเอง

6. มองบุคคลอื่นด้วยสายตาที่ชื่นชมเป็นมิตร

ด้าน บิคารมารคา ผู้ปกครอง ประกอบด้วย

1. ควรให้การยอมรับในตัวเด็ก

2. เปิดโอกาสให้เด็กได้ทดลองประสบการณ์ต่าง ๆ ให้เรียนรู้อย่างประสิทธิภาพตามวิถี

ของเด็ก

3. ไว้วางใจให้เด็กได้กระทำตามความต้องการหรือความปรารถนาของเขา

4. ช่วยสร้างให้เด็กมีความสามารถในการหยั่งรู้และคิดล่วงหน้าถึงผลการกระทำทุกชนิดของเด็ก ด้วยการใช่วิธีช่วยให้เด็กรู้จักใช้เหตุผลแบบอุปนัยและนิรนัย

5. ให้กำลังใจเด็กเกิดความกล้า ความหวังและความมั่นใจให้เขาเผชิญและจัดการกับอุปสรรคหรือปัญหาต่าง ๆ ที่ยุ่งยากในชีวิต

6. สอนเด็กให้ความรักทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ให้เขามีเจตคติที่ว่ามนุษย์ทุกคนมีค่าเท่ากัน

7. ช่วยให้เด็ก ได้พิจารณาให้เห็นแจ้งว่าความเชื่อที่ว่าคนต้องประสบความสำเร็จอย่างสมบูรณ์แบบจะต้องล้มเหลวไม่ได้เป็นความเชื่อที่ไร้เหตุผล

8. ได้สร้างมโนภาพว่าคนมีอำนาจในคนที่จะบังคับใจตนเองได้ ให้รู้สึกว่าเขาเป็นคนเก่ง มีความสามารถ ด้วยการให้กำลังใจและคิดถึงภาพดีงาม

9. สะท้อนความรู้สึกมโนภาพว่าตนเองมีอำนาจในคนที่จะบังคับใจตนเองได้ ให้รู้สึกว่าเขาเป็นคนเก่ง มีความสามารถ ด้วยการให้กำลังใจและคิดถึงภาพดีงาม

10. พ่อแม่ ผู้ปกครอง ควรร่วมมือกับครูในการพัฒนาเด็กด้วยความรักความเข้าใจให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันและเต็มศักยภาพ

11. พ่อแม่ ผู้ปกครองควรให้ความร่วมมือกับครูในการจัดกิจกรรม เพื่อเสริมสร้างความรู้สึกเห็นคุณค่าของคน

ด้านครู ประกอบด้วย

1. จัดกิจกรรมที่เป็นการเสริมสร้างให้เด็กเกิดความไว้วางใจ

2. จัดกิจกรรมที่เป็นการเสริมสร้างให้เด็กกล้าเปิดเผยหรือแสดงความรู้สึก

3. จัดกิจกรรมให้เด็กได้รับข้อมูลป้อนกลับในทางบวก

4. จัดกิจกรรมให้เด็กมีโอกาสได้รับประสบการณ์การเสี่ยงในสถานการณ์ใหม่ ๆ

5. จัดกิจกรรมให้เด็กได้เกิดทักษะการยอมรับตนเอง การควบคุมตนเอง การพึ่งพาตนเองและการสร้างความมั่นคงในตนเอง

6. จัดกิจกรรมให้เด็กได้เกิดทักษะการยอมรับตนเอง การควบคุมตนเอง การพึ่งพา

ตนเองและการสร้างความมั่นคงในตนเอง

7. จัดกิจกรรมให้เด็กได้เกิดทักษะการรู้จักตนเอง การรักและเห็นคุณค่าในตนเอง รวมทั้งทักษะการคิด การตัดสินใจและการแก้ปัญหา

บรูค (Brook, 1992 อ้างในมณีรัตน์ สมปอง, 2547) ได้เสนอแนวทางการส่งเสริมและช่วยเหลือความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง โดยจำแนกได้ 2 ประการ คือ

1. การส่งเสริมและช่วยเหลือความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองจากบิดามารดา ได้แก่

1.1 เข้าใจและยอมรับการเรียนรู้ในการแก้ปัญหาของเด็ก ส่งเสริมโดยให้เด็กได้เรียนรู้ในการแก้ปัญหา บิดามารดาควรชมเชยเพื่อให้เด็กเห็นคุณค่าในตนเอง และยอมรับในการเรียนรู้ของเด็ก ซึ่งเด็กอาจทำหรือไม่ทำก็ตาม แต่ควรช่วยเหลือเด็กมีความเข้มแข็งในการเรียนรู้ต่อไป

1.2 สอนให้เด็กเรียนรู้ในการแก้ปัญหาและการตัดสินใจ ลักษณะพื้นฐานของความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูง ช่วยให้สามารถควบคุมตนเองได้ ความเป็นตัวของตัวเอง บิดามารดาควรจัดหาโอกาสการเรียนรู้ในการแก้ปัญหา และทักษะในการตัดสินใจ

1.3 ให้การสนับสนุนกำลังใจและให้ข้อมูลย้อนกลับในทางบวก ซึ่งผลกระทบจากการยกระดับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง และการจูงใจเด็กเพื่อให้มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง โดยสมาชิกในครอบครัวร่วมกันรับผิดชอบในการสนับสนุนเด็ก

1.4 การเรียนรู้จากความรู้สึกล้มเหลวและผิดพลาด เด็กอาจทำผิดพลาดแต่สามารถเรียนรู้ในการแก้ปัญหาจากประสบการณ์ที่ผ่านมา มากกว่าสถานการณ์ที่ล้มเหลวจากเพื่อน ซึ่งเด็กมักจะกลัวความล้มเหลว บิดามารดาควรส่งเสริมให้เด็กมีทัศนคติที่ดีเมื่อกระทำผิด

1.5 เสริมสร้างวินัยในตนเอง โดยการสร้างแนวปฏิบัติ และต้องคำนึงถึงผลที่จะเกิดตามมาภายหลัง

2. การส่งเสริมและการช่วยเหลือความรู้สึกในตนเองจากคุณครู ได้แก่เข้าใจและยอมรับการเรียนรู้ในการแก้ปัญหาของเด็ก โดยคุณครูคอยช่วยเหลือในการเรียนรู้ของเด็ก พ่อแม่ควรชมเชยและเข้าใจเมื่อเด็กสามารถปรับตัวให้เข้ากับโรงเรียนได้อย่างเหมาะสม

2.1 ส่งเสริมให้เด็กเรียนรู้ในการแก้ปัญหาและปรับตัวอย่างเหมาะสม เพื่อให้มีความสำเร็จสูงสุด ซึ่งการปรับตัวที่เหมาะสมจากการชี้แนะของคุณครู

2.2 สอนให้เด็กเรียนรู้ในการแก้ปัญหาและการตัดสินใจ โดยเน้นความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูง ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถควบคุมตนเองและเป็นแรงจูงใจในการทำดี คุณครูควรจัดหาโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้การแก้ปัญหาและทักษะในการตัดสินใจ

2.3 ส่งเสริมความรับผิดชอบโดยช่วยเหลือเด็ก เพื่อให้เด็กมีความผาสุก ความทรงจำที่ดีในโรงเรียนจะช่วยให้เด็กรู้สึกรู้ว่ามีคุณค่าในตนเอง

2.4 ช่วย让孩子ยอมรับจากความล้มเหลวและความผิดพลาด

จากแนวทางการส่งเสริมความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของคูเปอร์สมิท และบรูค สามารถนำมาส่งเสริมความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของเด็กคือ ส่งเสริมและให้โอกาสเด็กทำในสิ่งที่ปรารถนา ที่ทำให้เกิดความสำเร็จ และให้คำชมเชยเมื่อทำสำเร็จ และหลีกเลี่ยงในสิ่งที่ทำให้เด็กมีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองต่ำ หรือให้เด็กยอมรับความผิดพลาดที่เกิดขึ้น มีทัศนคติที่ดีกับความล้มเหลว

การประเมินความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง

ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองเป็นความนึกคิดที่บุคคลมีความรู้สึกพึงพอใจตนเอง การวัดความรู้สึกพึงพอใจตนเอง การวัดความรู้สึกพึงพอใจในตนเองของบุคคลจึงกระทำได้

คูเปอร์สมิท (Coopersmith, 1981) ได้สร้างแบบวัดความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง (Coopersmith Self-esteem Inventory 1981) โดยใช้รูปแบบของการรายงานตนเอง เขาได้สร้างแบบวัดความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง 3 ฉบับ คือ ฉบับนักเรียน, ฉบับสันและฉบับผู้ใหญ่ แบบวัดความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองฉบับนักเรียนเหมาะสำหรับเด็กอายุ 8-15 ปี ลักษณะของแบบวัดเป็นข้อความที่เป็นการรายงานตนเอง แบ่งออกเป็นด้านต่าง ๆ คือ

1. ด้านตนโดยทั่วไป เป็นการประเมินตนเองในเรื่องทั่วไปเกี่ยวกับตนเอง เช่น ลักษณะทางกายภาพ การตัดสินใจ และความเชื่อมั่นในตนเอง
2. ด้านครอบครัว-ผู้ปกครอง เป็นการประเมินตนเองกับสัมพันธภาพกับพ่อแม่ พี่น้อง ในครอบครัว และการรับรู้ถึงความรู้สึกของบุคคลในครอบครัว
3. ด้านโรงเรียน-การศึกษา เป็นการประเมินในด้านโรงเรียน การมีสัมพันธภาพกับครู เพื่อนในชั้นเรียน ความพอใจในผลการเรียน และการประสบความสำเร็จ
4. ด้านสถานภาพทางสังคม-เพื่อน เป็นการประเมินตนเองในด้านความเป็นที่ชื่นชม และยกย่องในกลุ่มเพื่อน ครอบครัว และบุคคลรอบข้าง

และการตอบที่ไม่ตรงกับความจริง จากนั้นคูเปอร์สมิทมีการดัดแปลงภาษาและสถานการณ์ในข้อความของแบบวัดความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองฉบับสัน เป็นแบบวัดความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองฉบับผู้ใหญ่ เพื่อให้เหมาะสมกับบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 16 ปีขึ้นไป

ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของเด็กป่วยโรคเรื้อรังและพี่น้อง

ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองนั้นเป็นกระบวนการประเมินหรือตัดสินความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของบุคคล โดยอาศัยการพัฒนาและขัดเกลามาตั้งแต่วัยเด็กด้วยการเลี้ยงดู การปลูกฝังทัศนคติ และค่านิยมอันดีงามรวมทั้งการได้รับประสบการณ์ต่าง ๆ จากเหตุการณ์ในชีวิตจริงตามแนวคิดของคูเปอร์สมิท (Coopersmith, 1981) กล่าวว่าเป็นผลมาจากปัจจัย 2 ประการ ดังนี้

1. องค์ประกอบภายในตนเอง

องค์ประกอบภายในตนเอง หมายถึงลักษณะของแต่ละบุคคลที่มีผลทำให้การเห็นคุณค่าในตนเองของบุคคลแตกต่างกันประกอบด้วย

1.1 ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางกายภาพของบุคคลมีความสำคัญต่อการเห็นคุณค่าในตนเองของเขา ลักษณะทางกายภาพบางลักษณะมีส่วนร่วมช่วยให้บุคคลเกิดการเห็นคุณค่าในตนเองเพิ่มขึ้น เช่น ความงาม มีผลต่อการเห็นคุณค่าตนเองของผู้หญิง ส่วนความแข็งแรง ความรวดเร็ว มีผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้ชาย เช่น ในการศึกษาเกี่ยวกับความเศร้าโศกของเด็กป่วยโรคเรื้อรังอายุระหว่าง 10-15 ปี เด็กโรคเอส แอล อี จะอายุที่รูปร่างหน้าตาไม่เหมือนเดิม (เนตรฤทัย ภูนาถลม, 2550) การเปลี่ยนแปลงของร่างกายดังกล่าวอาจมีผลต่อภาพลักษณ์และความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง และไม่มั่นใจในความสามารถของตนเอง (Barry, 2000)

1.2 ความสามารถทั่วไป สมรรถภาพและการกระทำ ความสามารถทั่วไป สมรรถภาพ และการกระทำมีความสัมพันธ์กับการประสบความสำเร็จของบุคคลทั้งในโรงเรียนและสังคม โดยเฉพาะในวัยเรียนการประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวมีผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง เช่น การกำเริบของการเจ็บป่วย โรคเรื้อรังส่งผลให้เด็กไม่ได้ไปเรียนหนังสือ และต้องการการดูแลมากกว่าปกติ และเมื่อเด็กป่วยต้องเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาล เด็กต้องมาพบกับสิ่งแวดล้อมที่ไม่คุ้นเคย ท่ามกลางคนแปลกหน้า ทั้งแพทย์ พยาบาล และผู้ป่วยด้วยกัน ไม่สามารถทำกิจกรรมที่เคยทำได้ด้วยตนเอง ต้องอาศัยคนแปลกหน้าคอยดูแลช่วยเหลือ เวลาในการทำกิจวัตรประจำวันก็แตกต่างไปจากที่บ้าน ถูกจำกัดการเคลื่อนไหว คุณภาพชีวิตของเด็กวัยเรียนที่ป่วยด้วยโรคมะเร็งเม็ดเลือดขาวในด้านประสิทธิภาพของร่างกาย พบว่าผู้ป่วยเด็กส่วนใหญ่มีการเจริญเติบโตหยุดชะงักและล่าช้า กล่าวคือมีน้ำหนักและส่วนสูงต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน มีความสามารถในการทำกิจวัตรประจำวันลดลง (พัชรินทร์ วิเศษพานิชย์, 2541) จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าเด็กจะต้องพึ่งพาผู้อื่นตลอดมีความสามารถในการดูแลตนเองลดลง จะส่งผลให้ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองลดลงด้วย เพราะความสามารถเป็นปัจจัยพื้นฐานของความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง (Coopersmith, 1981)

1.3 ภาวะทางอารมณ์ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความพอใจ ความวิตกกังวลซึ่งเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นแล้วส่งผลต่อการประเมินตนเอง บุคคลที่ประเมินตนเองในทางที่ดี

จะแสดงความรู้สึกพอใจในตนเองและมีภาวะทางอารมณ์ด้านบวก ส่วนบุคคลที่ประเมินตนเองในทางที่ไม่ดี ไม่มีความพอใจในภาวะปัจจุบันของตนเองและมองว่าตนเองไม่สามารถจะประสบผลสำเร็จในอนาคตได้ เด็กป่วยโรคเรื้อรังเมื่อเข้าสู่ระยะการกำเริบ เด็กมักจะมีอารมณ์ที่เปลี่ยนแปลงง่าย เพราะต้องปรับตัวต่อสถานการณ์ใหม่ ๆ ดังกล่าว จะเกิดสภาวะทางอารมณ์ที่เปลี่ยนแปลงไม่คงที่ได้ (ศรีธรรม ธนะภูมิ, 2540) และมีปัจจัยทางด้านร่างกายที่ผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ เช่น การเจ็บป่วย เหนื่อย เป็นต้น คณะนักวิจัยสภาวะทางอารมณ์ของเด็กวัยเรียนที่มีพี่น้องป่วยเป็นโรคหอบหืดต่ำกว่าเด็กวัยเรียนที่มีพี่น้องสุขภาพดี (หทัยรัตน์ ชื่นจิตร, 2545)

1.4 ค่านิยมส่วนบุคคล บุคคลจะประเมินตนเองกับสิ่งที่ตนให้คุณค่าและความสำคัญ ถ้าบุคคลที่ให้คุณค่าแก่ความสำเร็จทางการเรียน ถ้าเขาประสบความสำเร็จแล้ว เขาจะประเมินค่าตนเองต่ำลง และการที่เด็กมีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูงหรือต่ำนั้น มีผลเกี่ยวกับผลการเรียน จากการศึกษาของหทัยกาญจน์ บัวหนอง (2547) พบว่านักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาสูงจะมีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองสูงกว่านักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาปานกลางหรือต่ำอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 การให้คุณค่าของบุคคลแก่สิ่งหนึ่งสิ่งใดจะสอดคล้องกับสิ่งที่สังคมให้คุณค่า ถ้ามีความสอดคล้องการเห็นคุณค่าในตนเองก็จะสูงขึ้น แต่ถ้าค่านิยมส่วนตัวของตนไม่สอดคล้องกับค่านิยมของสังคมบุคคลจะเห็นคุณค่าในตนเองต่ำลง

1.5 ความทะเยอทะยานหรือระดับความมุ่งหวัง การตัดสินคุณค่าของบุคคลอยู่บนพื้นฐานของการเปรียบเทียบผลงาน และความสามารถของตนกับมาตรฐานส่วนตนที่ตั้งไว้ ถ้าบุคคลมีผลงานและความสามารถตรงตามเกณฑ์หรือดีกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ บุคคลจะเกิดการเห็นคุณค่าในตนเอง แต่ถ้าไม่เป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ บุคคลจะรู้สึกว่าตนเองล้มเหลว ซึ่งจะส่งผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง

2. องค์ประกอบภายนอกตน

องค์ประกอบภายนอกตน หมายถึง สภาพแวดล้อมภายนอกบุคคลที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วยซึ่งส่งผลให้บุคคลเกิดการเห็นคุณค่าในตนเองที่แตกต่างกับสภาพแวดล้อมภายนอกดังกล่าวประกอบด้วย

2.1 ความสัมพันธ์กับผู้ปกครอง

คูเปอร์สมิท (Coopersmith, 1981) ศึกษาพบว่าปัจจัยที่ส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อเด็กในการเห็นคุณค่าในตนเอง คือ สัมพันธภาพระหว่างพ่อแม่และเด็กซึ่งปัจจัยเหล่านี้จะมีผลต่อความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองได้ต้องผ่านกระบวนการสื่อสาร โดยอยู่ในสภาพแวดล้อม ดังนี้คือ

2.1.1 การที่ผู้ปกครองยอมรับเด็กทั้งหมด หรือเกือบทั้งหมดเกี่ยวกับความคิด ความรู้สึกและคุณค่าอย่างที่เขาเป็นอยู่

2.1.2 การที่ผู้ปกครองกำหนดขอบเขตการกระทำไว้อย่างชัดเจน และดูแลให้เด็กทำตามขอบเขตนั้น ๆ

2.1.3 การที่ผู้ปกครองให้ความนับถือและความเป็นอิสระแก่เด็กในขอบเขตการกระทำที่กำหนดให้ รวมทั้งเน้นการให้รางวัลมากกว่าลงโทษ

2.2 โรงเรียน-การศึกษา โรงเรียนสามารถจัดสภาพสิ่งแวดล้อมในการพัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเองของเด็กต่อจากทางบ้านได้ ซึ่งการที่ครูเปิดโอกาสให้เด็กสามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างอิสระ โดยไม่ขัดต่อระเบียบที่วางไว้ การให้การช่วยเหลือแก่เด็กในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ จะทำให้เด็กเกิดความรู้สึกว่าตนเองได้รับการยอมรับจากครูและเพื่อนแก่เด็กในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ จะทำให้เด็กเกิดความรู้สึกว่าตนได้รับการยอมรับจากครูและเพื่อน ๆ ในห้องเรียน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นการส่งเสริมให้เด็กเกิดเห็นคุณค่าในตนเองได้

2.3 สถานภาพทางสังคม เป็นสิ่งที่แสดงถึงตำแหน่งหรือสถานะของบุคคลในสังคม โดยพิจารณาจากลักษณะความเป็นอยู่ รายได้และสถานที่อยู่อาศัย บุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมสูง จะเห็นคุณค่าในตนเองสูงกว่าบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมที่ปานกลางและต่ำ สอดคล้องกับการศึกษาของ หทัยกาญจน์ บัวหนอง (2547) พบว่า ระดับการศึกษาของผู้ปกครองที่มีระดับการศึกษาสูงกว่าปริญญาตรีจะมีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูงกว่าเด็กที่ผู้ปกครองมีการศึกษาดำกว่าระดับปริญญาตรี

2.4 กลุ่มเพื่อน เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยส่งผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเองโดยบุคคลเรียนรู้ตนเอง ให้คุณค่าตนเองจากการประเมินและเปรียบเทียบตนเองกับเพื่อนในเรื่องของทักษะความสามารถและความถนัด หากสิ่งเหล่านี้ได้รับการยกย่องจากกลุ่มเพื่อนที่ตนนิยมชมชอบ บุคคลจะมองว่าตนเองมีคุณค่า มีความหมายและการตัดสินใจให้คุณค่าแก่ตนเองย่อมสูงขึ้น ในเด็กวัยเรียนการเป็นที่ยอมรับของกลุ่มเพื่อน จะทำให้ตนเองมีความรู้สึกมั่นใจ ทำให้มีพัฒนาการทางด้านการรับรู้ถึงคุณค่าในตนเอง แต่ถ้าเพื่อนในกลุ่มไม่ยอมรับจะทำให้มีพัฒนาการทางด้านการรับรู้ถึงคุณค่าในตนเองเป็นลบเด็กจะรู้สึกต่ำกว่าตนเองไว้ค่า ซึ่งในเด็กโรคหาลัสซิมีย จำเป็นต้องขาดเรียนบ่อย ๆ การยอมรับจากกลุ่มเพื่อนมีน้อย (นิชกานต์ ไชยชนะ, 2545) มีผลทำให้การเห็นคุณค่าในตนเองลดลงด้วย

ดังนั้นการพัฒนาเด็กให้เห็นคุณค่าในตนเองนั้น เราควรที่จะต้องให้ความสำคัญกับองค์ประกอบทั้งภายในและภายนอก ซึ่งปัจจัยในการส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองอย่างมากจึงจะทำให้ผลที่ติดต่อการพัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเองของเด็กในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาในกลุ่มเด็กวัยเรียนเนื่องจากเด็กวัยเรียนเป็นวัยที่เริ่มเข้าสู่สังคมนอกบ้าน คือ โรงเรียนซึ่งเป็นซึ่งเป็นแหล่งสนับสนุนพัฒนาการด้านความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองต่อบิดามารดา ซึ่งระยะนี้เพื่อนมี

อิทธิพลต่อเด็ก (Erikson, 1963) ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของเด็กวัยเรียนเกิดจากความสามารถในการพัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ ที่สังคมให้คุณค่า เช่น การเรียน กีฬา เป็นต้น และการยอมรับจากเพื่อน ครู และบุคคลอื่นในสังคมที่เด็กให้คุณค่า มีอิทธิพลต่อการพัฒนาความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของเด็กวัยนี้ เด็กเริ่มรู้จักให้คุณค่ากับตนเองโดยเปรียบเทียบกับมาตรฐานของตนเองมากกว่าของคนอื่น (วันเพ็ญ บุญประกอบ, 2545)